

KAZVİNÎ, Hüseyin b. İbrâhim

yazarak şârihlere öncülük etmiştir. Belâgat çalışmaları şerh, hâsiye, ta'lik, ihtisar ve nazma çekme şeklinde yedi asırdır onun bu iki eseri üzerinde odaklanmıştır. Kazvînî'nin bu eserleri, özellikle Osmanlı medreselerinde yüzüyillarca ders kitabı olarak okutulduğu gibi günümüzde de akademik düzeyde okutulmakta veülerinde şerh, ta'lik, inceleme türü çalışmalar yapılmaktadır.

Kazvînî belâgata dair çalışmalarını, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ülûm*'unun belâgatla ilgili üçüncü bölümünün ihtisarı olan *Telhîsü'l-Miftâh*'ında toplamıştır. Ancak müellif, bir başkasının eserini özetleyen veya açıklayan bir âlim olmakla kalmayıp kendine has belâgat anlayışı geliştirmiştir. Belâgatın birçok konusunda Sekkâkî'nin görüşlerini reddedip orijinal görüşler ortaya koyan Kazvînî, Sekkâkî'nin beyan ilminin sonunda yer verdiği fesahat ve belâgat konularını Bedreddin ibn Mâlik'e uyarak girişte ele almış, belâgat ve fesahati kesin çizgilerle birbirinden ayırmıştır. Onun bu konuda ibn Sînân el-Hafâcî'nin *Sîrrü'l-feşâha*'sından etkilendiği söylenir. Kazvînî, meâni ilmini mantık bir yaklaşımla sekiz temel konuya ayırmış, bu tasrif daha sonraki belâgatçılar tarafından aynen benimsenmiştir. Sekkâkî'nin beyan ilmi tanımını yetersiz görüp onun andığı unsurları kullanarak bu ilmi yeniden tarif etmiştir.

Bedî' ilminin belâgattan bağımsız bir ilim olarak ele alınışı Kazvînî ile başlamış, bu ilmin daha sonra da kabul edilen tanımı onun tarafından yapılmıştır. Sekkâkî'nin bedî' ilminden yer verdiği îcâz, itnâb, îtirâz ve iltifâti Kazvînî, meâni ilmi konularına dahil etmiş. Sekkâkî'nin yer verdiği on altı mâna ve dört lafîz sanatına on beş mâna ve üç lafîz sanatı daha ekleyerek bedî' nevilerini otuz sekize çıkarmıştır. Çok sayıda bedî' türe yer vermekle tanınan bedîyyât sahiplerinden bazıları, onun belirlediği bu otuz sekiz nevi ile yetinmiştir. Bazı çağdaş yazarlarca belâgati edebî zevkten uzak, ruhsuz kurallarlığını haline getirmiş olmakla eleştirilmesine rağmen Kazvînî bedî' sanatlarda lafîz-anlam bütünlüğünü ve lafîzin anlamatâbi olmasını savunmuş, sanatı lafîz söz oyunu sanan, mânayı gölgeleyecek derecede lafîz sanatlarda aşırı giden şairleri tenkit etmiştir (*el-İzâh*, s. 554-555).

Eserleri. 1. *Telhîsü'l-Miftâh*. Sadece *et-Telhîs* adıyla da tanınan eser, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ülûm*'u-

nun belâgata dair üçüncü bölümünün ihtisarıdır. Şerhi mahiyetindeki *el-İzâh*'ın 724 (1324) tarihli bir nûşası bilindiğine göre eser en az bu tarihten birkaç yıl önce kaleme alınmış olmalıdır. *Telhîs* bir mu-kaddime ile üç bölüm ve bir hâtimeden meydana gelir. Kazvînî eserin mukaddimesinde fesahat ve belâgat kavramlarının tanımını, kısım ve şartlarını incelemiştir, birinci bölümde meâni, ikinci bölümde beyan ve üçüncü bölümde bedî' ilmini ele almış, hâtime kısmında ise şiir całıntıları (serikât) meselesiyle edebî bir parçanın giriş-gelişme-sonuç bölümlerini kapsayan kompozisyon tekniğine dair bazı temel bilgilere yer vermiştir. İlk defa Kalkutta'da 1813'te basılan *Telhîsü'l-Miftâh*'ın daha sonra da çeşitli neşirleri yapılmış (İstanbul 1260, 1275, 1280; Kahire 1297, 1303, 1304, 1306, 1310, 1323, 1324; nşr. Abdurrahman el-Berkûkî, Kahire 1322, 1332; Beyrut 1302; Delhi 1305/1885; Kum 1363); üzerinde şerh, hâsiye, ta'lik, ihtisar, nazma çekme, tercüme şeklinde çok sayıda çalışma gerçekleştirılmıştır (bk. MİFTÂHU'L-ULÛM). 2. *el-İzâh* (*li-muhtaşarı Telhîsü'l-Miftâh*). *Telhîsü'l-Miftâh*'ın şerhi mahiyetinde olmakla birlikte klasik şerh anlayışından farklı bir yöntemle kaleme alınmıştır. Eserde *Telhîs*'teki kapalı kısımlar örneklerle açıklanmış, eksik görülen yerler bazı eserlerden nakiller ve yazarın görüşleriyle tamamlanmıştır. Şevki Dayf, Kazvînî'nin, Abdülkâhir el-Cûrcânî ve Zemahşerî'nin görüşlerine itiraz etmekle birlikte, onların erişiği inceliği ve estetiği yakalayamadığını belirtmektedir (*el-Belâgâ*, s. 351). *el-İzâh* üzerine yazılan başlıca şerhler şunlardır: Cemâleddin Aksarâyî, *İzâhu'l-İzâh*; Alâeddin Ali Esved, *Şerhu'l-İzâh*; Haydar (b. Muhammed) el-Herevî, *Şerhu'l-İzâh*; İbnü'l-Cezârî, *Şerhu'l-İzâh*; Haydar (b. Ahmed) eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-İzâh*; Muhyiddin Muhammed b. İbrâhim en-Niksârî, *el-İfşâh 'ale'l-İzâh*; Abdülmüteâl es-Sâdî, *Bugyetü'l-İzâh*; İzzeddin et-Tenûhî, *Tehzîbü'l-İzâh*; Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî (I-VI, Kahire 1367/1948; kısa şerh I-II, Kahire 1368/1949, 1372/1953, 1391/1971, 1395/1975, 1400/1980; eserlerin yazma nûşaları için bk. Ahlwardt, VI, 368).

Kazvînî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: eş-Şezerü'l-mercâ-nî min si'ri'l-Errecânî (çok begendiği kadı ve şair Nâsihuddin Ebû Bekir Ahmed el-Errecânî'nin şiirlerinden seçmeler), *Şerhu Lâmiyyeti's-Sâvî fi'l-'arûz*, *Şerhu't-Tâ'iyye li'bni'l-Fâriż*, *Kitâb fi'l-uşâl*.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâgâ* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 70 vd.; ayrıca bk. neşredenin giriş, s. 5-69; Safedî, *A'yânü'l-aşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dâr.), Beyrut-Dimashq 1418/1998, IV, 492-499; Kalkasendî, *Subhu'l-afâsa* (Şemseddin), XI, 258-259; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine* (nşr. M. Seyyid Câdelhak), Kahire 1385/1966, IV, 3-6, 121-123; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, II, 115; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VI, 368; Brockelmann, *GAL*, I, 354-356; II, 26-27; *Suppl.*, I, 517-519; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Târihu 'ulûmi'l-be-lâgâ*, Kahire 1369/1950, s. 135; Emin el-Havîl, *Menâhic tecdid*, Kahire 1961, s. 241; Ahmed Matlûb, *el-Kazvînî ve Şûrûhu't-Telhîs*, Bağdad 1967, tür.yer.; Bedevî Tabâne, *el-Beyânü'l-Ara-bî*, Kahire 1396/1976, s. 364-367; Abdülfettâh Lâşîn, *el-Behâ es-Sübki ve ârâ'ühû'l-belâgâye ue'n-nakdiyye*, Kahire 1389/1978, s. 15-19; ayrıca bk. tür.yer.; Ömer Ferruh, *Târihu'l-ebed*, III, 751; Abdülazîz Atik, *'ilmü'l-bevân*, Beirut 1405/1985, s. 48-59; a.mlf., *Fî Târihi'l-belâgâti'l-Arabîyye*, Beyrut, ts. (Dârûni-nehdati'l-Arabîyye), s. 302-316; Şevki Dayf, *el-Belâgâ tetâvüvür ve târih*, Kahire 1987, s. 335, 351; Mehmet Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri*, Bursa 1998, tür.yer.; S. A. Bonebakker, "al-Kazwîni", *EI²* (ing.), IV, 863-864.

 İSMAIL DURMUŞ

KAZVİNÎ, Hüseyin b. İbrâhim

(حسين بن إبراهيم القزويني)

Hüseyin b. Emîr İbrâhim b. Muhammed Ma'sûm et-Tebrîzi el-Kazvînî
(ö. 1208/1793)

Şîfî fakîhi.

1126 (1714) yılı civarında Kazvin'de doğdu ve daha sonra Kerbelâ'ya yerleşti. Hz. Hüseyin'in soyundan gelen Tebrîz asılı bir ulermâ ailesine mensuptur. Arap dili ve edebiyatı, fîkih, usul, aklî ilimler, hadis ve ricâl konularında ilk tâhsilini babasından ve ağabeyi Muhammed Mehdî'den yaptı. İmâmîyye'nin meşhur muhaddisi Muhammed Bâkr el-Meclîsî'den hadis okuyan babasından bu ilmin icâzetini almak suretiyle Şîa ilim geleneğinin önemli bir kolunu tevarüs etti. Ayrıca Seyyid Nasrullah el-Hâîrî, Şeyh Hüseyin b. Muhammed el-Mâhûzî ve Molla Muhammed Ali el-Cizzînî gibi âlimlerden ders aldı. Aklî ve nakî ilimleri şâhsında toplamayı başaran Kazvînî, Ca'ferî fîkhînda Usûlî mektebin Ahbârî rakipleri karşısında üstünlük kurmaya başladığı bir dönemde yaşadı; hem yetişirdiği talebeler hem yazdığı kitaplarla devrinin muteber müctehid âlimleri arasına girdi. Ondan faydalanan önemli şâhşiyetlerin başında hadis rivayeti için icâzet verdiği Bahrûlûm-i

KAZVİNİ, Hüseyin b. İbrâhim

Tabâtabâî gelmektedir. İran'a giden bir İngiliz heyetinin başkanı Sir John Malcolm, Kazvînî'yi ülkenin yaşayan dört gözde âliminden biri olarak saymaktadır (Ali Devvânî, s. 300). Eserlerinden esas ilgi alanının fikih olduğu anlaşılmakla birlikte Kazvînî'nin şiirleri, fetvaları, vaazları ve kerametleri çok yönlü kişiliğini yansımaktadır. Kazvin'deki kabri ziyaret-gâhırt.

Eserleri. 1. *ed-Durrû's-semîn fi'r-re-sâ'i'l-erba'in*. Altın eşya kullanmanın, ipek veya tavan kürkünden mâmul başlık takmanın, gayri müslim kadınlarla evlenmenin, vakıf mülklerin satımının, torunların mirasının hükmü gibi konuları kapsayan kirk risâlede ibaret bir mecmuadır. Bunlar arasında özellikle, Şî' ulemâsına XII. (XVIII.) yüzyılın mücediddi kabul edilen ve Ca'ferî fikhinda Usûlî mektebini hâkim kılan müctehid Muhammed Bâkir el-Bihbehânî'nin nikâh konusundaki bir görüşüne reddyie olarak kaleme aldığı *Risâle fi hukmi nikâhi's-şâgire li-ğârazi maḥremiyyeti ümmihâ adlı risâle* de yer almaktadır. Ayrıca zamanın tartışmalı konularından biri olan cuma namazı yerine vakit namazı klinmasının cevazına dair *İzâhu'l-meħacce fi ḥilli'z-ż-zuhur yev-me'l-cum'a bi'l-huccé isimli risâle* de zikre değer olanlardandır. Bu risâlelerden bazılarının müstakil nûshaları da mevcuttur. 2. *Müstakṣa'l-ictihâd fi şerhi Zaḥireti'l-me'âd ve'l-İrşâd*. İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin *İrşâdu'l-ezhâن'ina* Muhammed Bâkir es-Sebzevârî'nin yaptığı *Zaḥireti'l-me'âd* adlı şerhin şerhidir. 3. *Me'âricü'l-ahkâm fi şerhi Mesâlikî'l-efhâm ve Şerâ'i'u'l-İslâm*. Muhakkik el-Hillî'nin *Şerâ'i'u'l-İslâm'ı ile Şehîd-i Sâ-nî'nin buna yaptığı Mesâlikü'l-efhâm* adlı şerhin on iki büyük ciltlik bir şerhi olup 1193 (1779) yılında tamamlanmıştır. Aralarında Muhammed b. Ali el-Erdebîlî'nin *Câmi'u'r-ruvât*'ının muhtasarının da bulunduğu çeşitli konuları kapsayan "Mukaddimât"ı bulunmaktadır. 4. *Berâhînû's-sedâd fi şerhi'l-İrşâd*. Fıkha dairdir. 5. *el-Mecmû'u'r-râ'iķ fi'l-'avâ'i-di's-şevâriķ*. Fıkha ilişkisi bir eser olup 1176'da (1762) kaleme alınmıştır. 6. *el-Mu'âmelât*. Damân, havale vb. konuları kapsar. 7. *Menâsikü'l-hac*. 8. *Su'âl ve cevâb*. 9. *Kitâbü'l-Ahlâk*. İlk 1973 yılında olmak üzere çeşitli baskıları yapılmıştır (bu eserlerinin son dördü Farsça'dır). 10. *Nâzmü'l-burhân fi simti'l-îmân*. İmâmiyye kelâmı ve akaidine dair en güzel eserlerden olup yine Kazvînî tarafından-

dan büyük oranda Nasîruddîn-i Tûsî'nin *Tecrîdü'l-kelâm*'ından istifadeyle yapılmış *Tâhsilü'l-îkân fi şerhi Nâzmi'l-burhân* adlı iki ciltlik bir şerhi vardır. 11. *Tezkiretü'l-'ukûl*. Usûlü'd-dînle ilgili olup 1142 (1729) yılında tamamlanmıştır. 12. *el-Le'âli's-semîne ve'd-derâri'r-rezîne*. Biyografi kitabıdır. Kazvînî'nin bunlardan başka Arapça ve Farsça divanları da vardır (bu eserlerin yazma nûshaları için bk. Brockelmann, II, 581; Âğâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, I, 373; III, 81; IV, 40; VIII, 52; XII, 244-245; XVIII, 258-259; XX, 55; XXI, 178-180, 203; XXII, 260-261; XXIV, 200-201; Hossein Modarressi Tabâtabâ'i, s. 67, 71; Seyyid Ahmed el-Hüseyînî, I, 458; V, 134-135; DMT, VI, 353).

BİBLİYOGRAFYA :

Hânsârî, *Ravżatü'l-cennât*, II, 365-367; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, IV, 449-450; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 581; Muhammed Ali Habîbâbâdî, *Mekârimü'l-âşâr*, İsfahan 1377, II, 339-341; Abbas el-Kummî, *Fevâldü'l-Râzâvîye*, Tahran 1327 hş./1948, I, 128; Ali Devvânî, *Vâhid-i Bihbehânî*, Tahran 1362 hş./1983, s. 161-162, 300; A'yânü's-Şî'a, V, 414-415; Âğâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâniFi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, I, 180, 373; II, 498; III, 81; IV, 40; VIII, 52, 64; XI, 139, 170; XII, 244-245; XIV, 108; XVIII, 258-259; XX, 55, 192; XXI, 13, 178-180, 203; XXII, 260-261; XXIII, 244; XXIV, 39, 200-201, 301; a.mlf., *Tabâkâtü a'lâmi's-Şî'a*, Meshed 1404, II/1, s. 373-375; Kays Âl-i Kays, *el-Îrâniyyûn*, III, 571-579; Hossein Modarressi Tabâtabâ'i, *An Introduction to Shi'i Law*, London 1984, s. 67, 71, 82, 128, 130, 141, 142, 175, 189, 194; Abdünnebî el-Kazvînî, *Tetmîmî Emelî'l-âmil* (nşr. Seyyid Ahmed el-Hüseyînî), Kum 1407, s. 130-132; Seyyid Ahmed el-Hüseyînî, *et-Tûrâsü'l-Ârabî fi hîzâneti mahtûṭati Mektebeti Âyetillâhi'l-'uzmâ el-Mar'aşî en-Necefi*, Kum 1414, I, 458; V, 134-135; Muhammed Hüseyin Rûhânî, "Tâħîlü'l-îkân fi şerhi Nâzmi'l-burhân", DMT, IV, 161; Şehîdî Sâlihî, "Hüseyînî Kazvînî", a.e., VI, 352-353.

HAMİD ALGAR

KAZVİNÎ, Mîr Yahyâ

(مریم یحیی القزوینی)

Mîr Yahyâ b. Abdillâtîf
Hüseyînî el-Kazvînî
(ö. 962/1555)

İranlı tarihçi.

885 (1481) yılında Kazvin'de doğdu. Kazvinli bir seyyid ailesine mensuptur. Eserlerinden iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılan Kazvînî daha çok tarihçi olarak şöhret kazandı. Himayesine girdiği Safevi Hükümdarı Şah I. Tahmasb kendisine Yahyâ-yı Ma'sûm unvanını verdi. Fakat

onu çekemeyenler Sünnî olduğunu söyleyerek şaha şikâyet ettiler. O sırada Azerbaycan sınırında bulunan Tahmasb, Kazvînî ve ailesinin yakalanıp İsfahan'da hapsettilmesini emretti (960/1553). Azerbaycan'da bunu duyan oğlu Alâüddevelle babasına kaçması için haber gönderdi; ancak kaçamayacak kadar yaşı olan Kazvînî İsfahan'a götürüldü ve orada vefat etti.

Kazvînî'nin *Lübbü't-tevârih* adlı eseri dört bölümde meydana gelir. Birinci bölüm Hz. Peygamber ve on iki imama, ikinci bölüm İslâm öncesi İran şahlarına, üçüncü bölüm İslâm dönemi hükümdarlarina, dördüncü bölüm de Safevîler devrine ayrılmıştır. İkinci bölüm Pîşdâdîler, Keyânlîler, beylikler (mülükü't-tavâfi) ve Sâsânîler; üçüncü bölüm Hulefâ-yi Râşîdîn, Ermevîler, Abbâsîler, Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler, Gaznelîler, Gûrîler, Büveyhîler, Selçuklular, Hârizmşâhlar, Atabegler, Batı ve İran İsmâîîlîleri, Karahitaylar, Cengiz'den Ebû Said Mirza Bahadir Han'a kadar Moğollar, Moğollar ve Timurlular dönemi arasındaki beylikler, Timurlular, Akköyunlular ve Karaköyunlular, Mâverâünnehir ve Horasan Özbekleri; dördüncü bölüm müellifin dönemine kadarki Safevî tarihini içerir. Müellif kitabının sonunda, Safevî döneminin anlatan daha ayrıntılı bir eser yazmayı düşündüğünü kaydetmekteyse de bunun yazılmış olduğu belli değildir. Çok sayıda yazma nûshası bulunan *Lübbü't-tevârih*'in önce bazı parçaları yayımlanmış (Storey, I/1, s. 111-113), (*Asiatische Museum*, Petersburg 1846, s. 670-676; *Mélanges asiatique*, Petersburg 1852, I, 3-4), tamamı Seyyid Celâleddîn-i Tahrânî tarafından neşredildikten sonra (Tahran 1314 hş./1935) yeni bir basımı da yapılmıştır (Tahran 1363 hş./1984). Eseri 1621 yılında Pietro Della Valle İtalyanca'ya, 1690'da Gilberto Gaulanino ve Antonio Gollando Latince'ye çevirmiş, ikinci çeviri iki defa basılmıştır (Paris 1690; Halle 1783).

BİBLİYOGRAFYA :

Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklîm* (nşr. Cevâd Fâzîl), Tahran, ts., III, 176-177; Abû-Fazl Allâmî, *The Ā-in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 496; Al-Bâdâoni, *Muntakhabu-t-tawârikh* (trc. ve nşr. S. W. Haig), Delhi 1986, III, 148-150; *Keşfü z-zunûn*, II, 1547; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 104-105; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 111-113; Nefîsî, *Târîh-i Nażm u Neşr*, I, 354; Hânbâbâ, *Fîhrîst*, IV, 4364; H. M. Elliot, *History of India* (ed. J. Dowson), Lahore 1976, IV, 293-297; Ahmed Gülcîn-i Meâni, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1350, II, 388-389; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1634-1639.

RIZA KURTULUŞ